

ביאורים

ישנם שני חלקים נוספים בחלקי המצוות בתורה שבעל פה.

א. גזרות - אלו סייגים שחכמים הוסיפו במהלך הדורות על מצוות התורה כדי לשמור את העם שלא יפלו באיסורי תורה. לעומת מצוות התורה, שהן נצחיות לעולמי עד, סייגים אלו הם איסורים שחכמים הוסיפו במהלך הדורות. חכמי ישראל ראו שהמצב הרוחני של העם יכול להוביל להדרדרות מוסרית ולכן הרחיבו את איסורי התורה. התורה אסרה לאכול בשר בהמה בחלב ואילו חכמים הוסיפו גם איסור לאכול בשר עוף בחלב כדי שלא יטעו ויכשלו באיסורי תורה. בגזרות אלו תתכן מחלוקת. אך אם גזירה זו מוסכמת בין כל החכמים וכן אם התקבלה בכל ישראל - יש לה תוקף מחייב לכלל האומה ולא ניתן לחלוק עליה לאחר מכן. רק אם יעמוד בית דין הגדול בחכמה ובמנין, אשר מבין שמצב הדור תוקן ואין צורך בגזירה, ניתן יהיה לבטל את אותה הגזירה.

ב. תקנות - אלו מצוות שחכמים הוסיפו לא כדי לעשות סייג לתורה אלא כדי לחזק את ערכי האמונה והתורה. למשל מקרא מגילה או הדלקת נר חנוכה. תקנות אלו הם בתחומים נוספים כמו תקנת משה ללמוד הלכות הפסח לפני הפסח כדי שיהיו מוכנים לחג הפסח, הפרזובול של הלל הזקן שבא לפתור מצוקה כלכלית שהיתה בשנת השמיטה.

המיוחד בחלקי מצוות אלו הוא הכוח שניתן לחכמים בקביעת המצוות. לכן חלקים אלו שונים משלושת החלקים הקודמים מכיוון שהתוקף שלהם הוא רק מדרבנן. אך חשוב לזכור שהכוח של חכמים נובע מן התורה בעצמה! דהיינו שהקב"ה צוה עליהם 'עשו משמרת למשמרת'. אין הוספת מצוות אלו נחשבת כהוספה על התורה מכיוון שחכמים אינם אומרים שהוספת מצוות אלו היא מן התורה אלא מדרבנן.

הרחבות

משמעותן של גזירות חז"ל

עשו משמרת למשמרת. באופן פשוט כוונת הפסוק היא שהתורה ציוותה על חכמים לאסור דברים שיש להם קשר אל האיסור אף שכשלעצמם הם מותרים, כדי לדאוג לכך שאף אחד לא יגיע לחטוא באיסור עצמו. אך הרב קוק [מוסר אביך א, ה] מסביר שהסיבה שהתורה אמרה לעשות סייג לתורה היא שגם הדברים שיש להם קשר לעבירה, יש בהם קצת מהותוכן השלילי שיש בעבירה עצמה, ולכן הם שליליים מצד עצמם.

תוקפן של מצוות דרבנן

ואסור לעבור עליהם. הרמב"ם כתב בהלכות ממרים [א, ב] שכל המקיים תקנות חכמים קיים מצוות עשה מהתורה "על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה" [דברים יז, יא] והמבטל דבריהם עובר בלאו "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל" [שם]. הרמב"ם לומד זאת מהגמרא [ברכות יט]. שאומרת: "כל מילי דרבנן אסמכניהו אלאו דלא תסור" (כל דברי רבנן הסמיכו אותם על לאו של 'לא תסור'). אמנם הרמב"ן [השגות על ספר המצוות שורש א] כותב שכל מצוות דרבנן אין להן שורש מדאורייתא, והגמרא מתכוונת לומר שהפסוק "לא תסור" הוא אסמכתא בעלמא לכל מצוות דרבנן.

גם הרמב"ם עצמו מודה שגדר תקנות חכמים עצמם שונה מגדרם של מצוות דאורייתא (למשל - בספק דרבנן מקילים ובדאורייתא מחמירים), אך מכל מקום הוא סובר שהמבטל דברי חכמים ביטל מצווה מהתורה.

שאלות לדין

האם מי שעובר על איסור שחכמים הטיילו, בעצם מבטל את צו התורה "ושמרתם את משמרתתי"? מהו ההבדל בין תקנה ומנהג לאיסור מדרבנן? האם יש הבדל גם ברמת הציווי שבו מצווה כל אחד מישראל?

והחלק הרביעי - הם הדינים שתקנו הנביאים והחכמים בכל דור ודור, כדי לעשות סייג וגדר לתורה, ועליהם צוה הקדוש-ברוך-הוא לעשותם. והוא מה שאמרו במאמר פללי: "ושמרתם את משמרתתי" (ויקרא יח ל), ובאה בו הקבלה: "עשו משמרת למשמרתתי" (יבמות כא א). והחכמים יקראו אותם: 'גזרות'. ולפעמים תפל בהם מחלקת - לפי שחכם אחד ראה לגזור, ולא יסכים עליו חכם אחר. וזה הרבה בתלמוד שאומרים: רבי פלוני גזר כך משום כך וכך, ורבי פלוני לא גזר. וזה כמו כן סבה מסבות המחלוקות. שהרי בשר עוף בחלב הוא גזרה מדרבנן, כדי להרחיק מן העבירה, ולא נאסר בתורה אלא בשר בהמה טהורה, אבל אסרו חכמים בשר עוף - כדי להרחיק מן האסור. ויש מהם מי שלא יגזר גזרה זו: שרבי יוסי הגלילי היה מותר בשר עוף בחלב, וכל אנשי עירו היו אוכלים אותו, כמו שנתפרסם בתלמוד (שבת קל א). וכשתפל הסכמה על אחת מן הגזרות - אין חולקין עליה בשום פנים, וכשהיה אסורה פשוט בכל ישראל - אין לחלק על הגזרה ההיא. ואפילו הנביאים בעצמם לא היו רשאים לבטל אותה. וכן אמרו בתלמוד: 'שאלהו, זכור לטוב, לא היה לכל לבטל אחד משמונה עשר דבר שגזרו בית שמאי ובית הלל. והביאו טעם על זה: 'לפי שאסורם פשוט בכל ישראל" (עבודה זרה לו א).

והחלק החמישי - הם הדינים העשויים על דרך החקירה וההסקמה בדברים הנוהגים בין בני אדם, שאין בהם תוספת במצוה ולא גרעון, או בדברים שהם תועלת לבני אדם בדברי תורה, וקראו אותם: 'תקנות ומנהגים', ואסור לעבור עליהם. וכבר אמר שלמה, עליו השלום, על העובר עליהם: "ופרץ גדר ישכנו נחש" (קהלת י ח). ואלו התקנות רבות מאוד ונזכרות בתלמוד ובמשנה: מהן - בענין אסור והתר, ומהן - בענין הממונות, ומהן - תקנות שתקנו נביאים, כמו תקנות משה ויהושע ועזרא, כמו שאמרו: "משה תקן להם לישראל שיהיו שואלים ודורשים בהלכות פסח בפסח" (מגילה ד א). ואמרו: "משה תקן ה'ן בשעה שירד המן לישראל" (ברכות מח ב). אבל תקנות יהושע ועזרא הן רבות. ומהן - תקנות מיחסות ליחידים מן החכמים, כמו שאמרו: "התקין הלל פרוזבול" (שביעית ג), "התקין רבן גמליאל תקן" (גיטין לד ב), "התקין רבן יוחנן בן זכאי" (ראש השנה ל ב). והרבה בתלמוד: 'התקין רבי פלוני', 'התקין רבי פלוני'. ויש מהן תקנות מיחסות להמון החכמים כמו שאמרו: 'באוישא התקינו, או כמו שאמרו: 'תקנו חכמים', או 'תקנות חכמים', וכדומה לזה הרבה.

אם כן, כל הדינים הנזכרים במשנה נחלקים על אלו החמשה חלקים: מהם - פרושים מקבילים מפי משה ויש להם רמז בפתוב, אי אפשר להיות סותרים עליהם סבא. ומהם - הלכה למשה מסיני, ומהם - מה שהוציאו בדרך הקש וסבא, ובו נפלה המחלקת, ומהם - גזרות, ומהם - תקנות.

כל הדינים מאלו החמש